

РЕОРГАНІЗАЦІЯ І РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

На перший погляд може здатися, що розмежування паронімічних термінів шляхом з'ясування і розкриття чітко окресленого змісту спеціальних понять, які вони означають, для прикладних досліджень не має принципового значення й не варто приділяти цій проблемі такої великої уваги, розглядаючи її лише на рівні абстрактної або теоретичної дискусії, однак навіть поверховий аналіз показує, що, насправді, все з точністю до навпаки. Ми маємо ситуацію довільного й по суті контрверсійного застосування термінів не тільки у повсякденному житті, на так званому «побутовому рівні», а й, що більш показово, на т. зв. «експертному», професійному рівні (одним з яскравих прикладів чого є масове і пустопорожнє застосування популярного віднедавна слова «рейдер» і його похідних), що, у свою чергу, накладає свій негативний відбиток на правозастосування та й без того недосконалу техніку нормотворення. З огляду на це, практичне значення винесеного у заголовок питання полягає в тому, що коректне і адаптоване слововживання, яке, в контексті термінологічної проблематики, передбачає чіткість та однозначність юридичних термінів у співвідношенні «термін-поняття», має вирішальне значення як для ідентифікації й правильного визначення явищ, дій або подій, що знаходять своє відображення у вигляді тих чи інших юридичних фактів, так і в адекватному їх закріпленні на рівні норм законодавства, без концептуальних неузгодженостей і внутрішніх суперечностей, які, на жаль, ми маємо у достатній кількості зараз.

Як без «точок дотику» — однакових підходів у співрозмовників не можна знайти «спільну мову» і продуктивно дискутувати, так і без чітко окресленого (конкретно визначеного) «предмета» зі зрозумілою семантикою не можна побудувати результативне наукове дослідження.

Таким чином, виникає потреба встановлення семантики предмета наукового дослідження, якою і обумовлюється необхідність розкриття суті порушеної у дослідженні проблематики, що досягається, в першу чергу, шляхом тлумачення-інтерпретації [1, 290] термінів, якими окреслено предмет дослідження. У такий спосіб, шляхом з'ясування змісту вживаної термінології, можна отримати ті самі «точки дотику» — правові константи, які окреслюють ту чи іншу проблему й дозволяють виробити теоретичні підходи наукового дослідження.

Виходячи з вищенаведеного, у даній статті розглядається співвідношення термінів «реорганізація» і «реструктуризація» в юридичній лінгвістиці, з метою з'ясування змісту понять, що ними виражаються.

При цьому, з точки зору юриспруденції (цивілістики), поставлене вище завдання ускладнюється тим, що офіційного (нормативного) визначення ані реорганізації, ані реструктуризації у чинному Цивільному кодексі України немає в принципі. Більше того, «реорганізація» і «реструктуризація» як терміни відсутні

у тексті так званого нового Цивільного кодексу України, введеного в дію з 1 січня 2004 року (далі — ЦК України), який наразі, на відміну від свого попередника — Цивільного кодексу УРСР, не містить (за винятком єдиної згадки про можливість примусової реорганізації юридичної особи — учасника повного товариства у ст. 129 ЦК України) навіть такого слова у якому-небудь контексті, з якого можна було б зробити бодай хоч якийсь більш-менш логічний висновок про його змістовне навантаження. Тому, якщо взяти до уваги інкорпорацію цих термінів деякими іншими актами цивільного і не тільки законодавства, залишається розкривати їхню семантику (сенс позначуваних ними понять) за допомогою застосування аналогії права чи законодавства і/або доктринального тлумачення та, в першу чергу, за допомогою семасіології й етимології.

Та перш ніж вдаватися до етимологізації, варто наголосити на тому, що термін «реорганізація» було фактично вилучено з основного джерела цивільного права і законодавства України — чинного Цивільного кодексу України, що лише вказує на невирішеність проблеми і підтверджує правильність постановки питання про цивільно-правову інтерпретацію цього терміна. Щоправда, у Цивільному кодексі Української РСР 1963 року (далі — ЦК УРСР) визначення поняття «реорганізація» як такого також не було, але сам термін згадувався у тексті ЦК УРСР більше — сім разів, тому його смислове навантаження можна було визначити хоча б опосередковано, в тому числі у формі визначення «від зворотного» (див. ст. 37 ЦК УРСР), у прив'язці до контексту, який, в принципі, дає змогу більш-менш точно встановити значення окремого слова або виразу (терміну) в тексті, за допомогою його лексичного оточення. Аналіз цього джерела дає підстави стверджувати, що радянськими цивілістами, принаймні тими з них, хто доклав руку до створення ЦК УРСР, реорганізація розглядалась як спосіб припинення юридичної особи в процесі злиття, поділу або приєднання юридичних осіб, що реорганізуються. Але таке визначення, як буде показано нижче, є явно неповним, навіть неповноцінним, оскільки цілком очевидно, що таке тлумачення не включає інші можливі (відомі на даний час) види реорганізації, а прив'язка реорганізації лише і тільки до припинення юридичних осіб є односторонньою, оскільки не відображає повною мірою всіх тих процесів, що мають місце під час реорганізації, зокрема виникнення (створення) нових суб'єктів права.

Цивільно-правова доктрина наведеної вище проблеми, на жаль, не вирішує. Так, наприклад, підручник «Цивільне право», за редакцією О. Дзери, також розглядає реорганізацію як одну із форм припинення юридичних осіб [2, 94–98], посилаючись на ч. 1 ст. 37 ЦК УРСР, але при цьому не наводячи її визначення, вказує на факт правонаступництва як на основну відмінність реорганізації від ліквідації, а також подає дещо розширений (порівняно з ЦК УРСР) перелік можливих форм її здійснення: злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення, але це не тільки не усуває недоліків вищезгаданого підходу до реорганізації як способу припинення юридичних осіб, а й страждає на відсутність внутрішньої логіки, оскільки виділ з припиненням аж ніяк не в'яжеться. Більш сучасні джерела також не усувають цієї проблеми й думки авторів з цього

приводу розходяться — вони або ігнорують, як і в ЦК України, сам термін «реорганізація» [3, 146–149], або «по старинці» розглядають її як ту ж таки форму припинення юридичних осіб [4, 53]. Здебільшого автори не наводять власних визначень, а обмежуються лише окремими згадками-цитатами законодавства. Тому про який-небудь комплексний підхід у доктринальному тлумаченні цього питання говорити не доводиться. Здавалося б, що у найбільш авторитетному науковому джерелі — Великому енциклопедичному юридичному словнику — це питання мало би бути зняте, але подане, у статті за підписом В. Нагребельного, визначення реорганізації навіть не наближається до вирішення цієї проблеми, цитую: «реорганізація — перетворення або зміна структури чи орг. форми підприємства, установи, організації, закладу тощо, а також перебудова будь якої системи чи структури управління» [5, 769] й хоча далі йдеться про те, що виходячи з юридичного змісту і наслідків реорганізація означає припинення діяльності певних суб'єктів права та виникнення нових, що є правонаступниками реорганізованих (що відображає підхід закріплений у Господарському кодексі України) тощо, наведене визначення не витримує критики, оскільки переповнене тавтологіями: реорганізація-перетворення-зміна-перебудова й, що головне, пояснює їх не з огляду на зовнішні зміни (організацію) юридичної особи, а й на її внутрішні зміни (структуру), цим самим привносячи у це поняття ознаки реструктуризації/оптимізації як термінів, що, власне, і відображають поняття, які охоплюють зміни структури чи перебудову системи управління юридичної особи. Таким чином, доктринальне тлумачення не дає нам однозначної і адекватної відповіді — визначення, а тому питання про те, що саме розуміють під реорганізацією і який зміст вкладають у це поняття в цивільно-правовій доктрині залишається відкритим.

Що ж стосується можливості застосування аналогії права чи законодавства, тут варто відзначити, що термін «реорганізація» (у різних відмінках), згадується у близько п'яти тисячах нормативних актів, в тому числі, майже у двох сотнях законів України, двох з половиною сотнях указів Президента України, понад півтисячі постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України. Незважаючи на це, проаналізувавши деякі з них, а серед цієї маси документів найбільший інтерес представляють закони України, зокрема ті з них, що більшою мірою стосуються юридичних осіб, можна дійти висновку, що, по-перше, єдиного підходу до розуміння терміна «реорганізація» у чинному законодавстві немає, а по-друге, реорганізація юридичних осіб здебільшого подається у зв'язці з ліквідацією та розуміється як один зі способів припинення юридичної особи і/або її діяльності.

У ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» реорганізація банку визначається як злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам. Постанова Національного банку України «Про схвалення Методичних рекомендацій про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків» від 9 жовтня 2000 р. № 395, більш розширено, порівняно з Законом України «Про банки і банківсь-

ку діяльність», трактує реорганізацію банку, оскільки, виходячи з її змісту, банк, що реорганізовується, — це банк, що, внаслідок реорганізації, не тільки передає свої майнові права і зобов'язання банку- правонаступнику (правонаступництво), а й, як наслідок, припиняє свою діяльність як юридична особа (припинення діяльності). Відповідно до ст. 28 Закону України «Про кооперацію», реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) кооперативу відбувається за рішенням загальних зборів членів кооперативу у порядку, визначеному законодавством та статутом кооперативу. У разі реорганізації права та обов'язки кооперативу переходять до його правонаступників. На прикладі цих двох визначень можна побачити, що наголос робиться на правонаступництво як на основну визначальну ознаку реорганізації, а не на тому, що вона (реорганізація) є одним із шляхів припинення діяльності юридичної особи (товариства), про що, наприклад, йдеться у ст. 19 Закону України «Про господарські товариства». Аналогічне розуміння реорганізації закріплено й у ст. 20 Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». При цьому абсолютно незрозумілим залишається те, яким чином таке розуміння реорганізації, як одного з шляхів припинення діяльності такої юридичної особи, узгоджується з положенням п. 5 Перехідних положень цього ж Закону, згідно з яким реорганізація інвестиційних фондів та інвестиційних компаній провадиться без зупинення їх діяльності. Однак це не єдина розбіжність у визначеннях (законодавчій інтерпретації) терміна «реорганізація». Наприклад, реорганізація промислово-фінансової групи (ПФГ), за Законом України «Про промислово-фінансові групи в Україні», взагалі розуміється як зміна головного підприємства ПФГ, перезатвердження переліку кінцевої продукції ПФГ та(або) перезатвердження складу учасників ПФГ, що потребує внесення змін до Генеральної угоди, що, по суті, відображає не організаційні, а структурні зміни такої ПФГ, тобто наведене визначення більшою мірою відповідало б поняттю реструктуризації, а не реорганізації ПФГ.

З самою реструктуризацією також не все так однозначно як хотілося б. Так, наприклад, згідно з вищенаведеною Постановою НБУ, реструктуризація банку — це комплекс організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на покращення фінансового стану, підвищення ліквідності та платоспроможності банку, зокрема шляхом реорганізації банку, повної або часткової зміни власника з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи-інвестора, яка не підлягає санації, що сприятиме фінансовому оздоровленню банку та дозволить задовольнити вимоги кредиторів. А якщо провести порівняння цього визначення з визначеннями реструктуризації в інших актах законодавства, можна буде відмітити суттєві розбіжності в інтерпретації цього поняття. Так, за Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», реструктуризація підприємства — це вже здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації,

на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів. Принципова відмінність цих визначень реструктуризації полягає в тому, що, у першому випадку, — це комплекс заходів, спрямованих на покращення фінансового стану, підвищення ліквідності та платоспроможності, шляхом реорганізації, а, в другому, — це вже здійснення заходів, спрямованих на реорганізацію як таку, різниця, як бачимо, суттєва.

За допомогою елементарного контекстуального аналізу тексту ЦК УРСР, можна побачити, що під реорганізацією розумілися злиття, поділ або приєднання. Завдяки цій згадці, ми можемо знайти визначення цих та інших форм реорганізації, за аналогією, й у чинному законодавстві — як у Цивільному, так і Господарському кодексах України, останній, крім трьох згаданих у ЦК УРСР — злиття, поділ, приєднання — закріплює ще два види реорганізації: виділ і перетворення, при цьому сама реорганізація виступає не тільки як шлях припинення (ст. 59 ГК України), а й як спосіб утворення юридичної особи — суб'єкта господарювання (ст. 56 ГК України).

Напевне саме це розширення (порівняно з ЦК УРСР) видів реорганізації до п'яти та пов'язана з цим невідповідність у віднесенні реорганізації до шляхів припинення юридичної особи [5, 7], в той час як при виділі цього не відбувається, а, навпаки, має місце виникнення нової юридичної особи при збереженні реорганізованої, та й при приєднанні одна з юридичних осіб (до якої приєднується інша) не припиняє свого існування, і послужило, як стверджують Артур Ніцевич і В'ячеслав Лебедев у своїй статті, тому, що «разом з водою вихлюпнули й дитину» [6] — тобто вилучили з тексту чинного ЦК України інтегральний для понять: злиття, приєднання, поділ, виділ і перетворення термін «реорганізація». Не можна не погодитись з думкою авторів статті про те, що, з огляду на складність (я б сказав багатогранність) поняття «реорганізація юридичної особи», визначення цього терміна слід було б навести у тексті ЦК України, але їхнє твердження, в тій же статті, щодо того, що «реструктуризація є окремим випадком реорганізації» [6], є більш ніж дискусійним, з огляду хоча б на ті ж наведені вище визначення реструктуризації у законодавстві, які до того ж фактично суперечать одне одному.

І тут на допомогу у вирішенні цієї семантичної дилеми, по принципу «зри в корінь», приходять саме етимологізація, тобто визначення поняття слова за його походженням.

Слово «реорганізація» — іншомовного походження. Згідно із Словником іншомовних слів 1974 року (надалі — СІС), це слово походить від сполучення латинського префіксу «re» — «ре», що означає зворотну або повторну дію [1, 570], та французького слова «organisation» — «організація», яке має декілька значень, а саме: 1) будова, структура чогось; 2) одна з функцій управління в суспільстві; 3) група осіб, що становить колектив, єдине ціле; 4) налагодження, впорядкування, приведення чогось в систему; 5) об'єднання, союз, засновані для досягнення спільної мети [1, 484]. При цьому сам термін «реорганізація»

у СІС визначається як перебудова, перетворення, зміна структури, форм організації, управління тощо [1, 583], що теж не наближає нас до однозначного розуміння його змісту. Як бачимо, визначення термінів «організація» і «реорганізація» досить різнопланові, але увагу в даному випадку привертає спроба пояснити ці терміни через слова: «система», «форма» і «структура», які також є словами іншомовного походження й, у свою чергу, мають відповідні похідні, сформовані за допомогою префіксу «ре», як то «реформування», «реструктуризація». Крім того, маємо цілий ряд інших слів, які використовуються у ролі синонімів для позначення аналогічних юридичних фактів, наприклад оновлення, перетворення, перебудова тощо. Напевно у такому, прямо скажемо, невдалому визначенні й криється коріння зазначеної вище термінологічної плутанини загалом та у вживанні термінів «реорганізація» і «реструктуризація» зокрема.

Як етимологія слова «реорганізація» відсилає нас до двох його словотворчих частин: «ре» й «організація», так і етимологія слова «реструктуризація» відсилає нас до кореня «структура» з префіксом «ре».

Порівнявши наведені вище визначення терміна «організація» з визначеннями терміна «структура», поданими у тому ж СІС можна буде провести розмежування між поняттями «реорганізація» та «реструктуризація» за етимологічною ознакою.

За СІС, «структура» (лат. *structura* — побудова, розміщення, від *struo* — будує, зводжу) — внутрішня будова чогось, певний взаємозв'язок складових частин цілого [1, 641].

Як бачимо, у визначенні структури є пряма вказівка на її відношення до внутрішньої будови чого-небудь, в той час як з визначення організації такого однозначного висновку зробити не можна, оскільки сам термін «організація» означає як будову, структуру чогось, тобто внутрішній аспект утворення (зміст), так і приведення чогось в систему, об'єднання в єдине ціле, тобто відображає вже той аспект утворення, що характеризується зовнішніми ознаками (формою). З огляду на наведені у СІС пояснення слів «форма» (від лат. *forma* — зовнішність, устрій) [1, 717] і «система» (від грецьк. *συστήμα* — утворення, складення) [1, 617] можна зробити висновок, що валентність слова «організація» найбільше корелюється з зовнішнім виразом (формою) якого-небудь утворення, а реорганізація, відповідно, зі зміною тих чи інших його зовнішніх атрибутів.

Таким чином, виражені термінами «реорганізація» та «реструктуризація» поняття можна розмежувати за зовнішньою і внутрішньою ознакою, відповідно, за такого підходу, термін «реструктуризація» має вживатися у зв'язку зі змінами внутрішньої будови і складу основних елементів (організаційної єдності) юридичної особи, без виникнення правовідносин правонаступництва, а термін «реорганізація» — у зв'язку з усіма іншими змінами, які відбиваються на зовнішніх ознаках юридичної особи, з виникненням правовідносин правонаступництва.

Така інтерпретація понять дозволяє уникнути тавтології у визначеннях та

забезпечує логічне співвідношення між вживанням термінів, які, по відношенню до юридичної особи, характеризують відповідну внутрішньо узгоджену сукупність її складових та їх єдність і взаємозв'язок як єдиного цілого у певній організаційно-правовій формі. При цьому термін «реорганізація», з юридичної точки зору загалом та цивільно-правової інтерпретації зокрема, має застосовуватися для позначення комплексного (збірного) поняття, яке охоплює питання правовідносин, що охоплюють виникнення, зміну й припинення юридичних осіб, за умов правонаступництва.

Виходячи з вищенаведеного, реорганізація не має ототожнюватись виключно з припиненням юридичних осіб, адже, якщо вдається до певної аналогії права й провести аналіз «приводів і підстав» реорганізації, виявиться, що її «умисел» спрямовано не тільки і не стільки на припинення чи створення юридичної особи як таке, а на зміну її (юридичні особи) умов функціонування, що здійснюється у той чи інший спосіб — вид реорганізації. Тобто мета реорганізації полягає не у припиненні чи створенні юридичної особи, а у вдосконаленні, оптимізації організації діяльності юридичної особи, а наслідок у вигляді припинення і/або виникнення юридичної особи є похідним і не може розглядатися у визначенні в ролі першочергового означення, яким у даному випадку виступає правонаступництво і (меншою мірою) зміни організаційно-правової форми діяльності.

Література

1. Словник іноземних слів. — К. : Голов. ред. УРЕ АП УРСР, 1974.
2. Цивільне право : підруч. для студентів юрид. вузів та факультетів. — К. : Вентури, 1997.
3. Цивільне право України : підручник. У 2 т. Т. 1 / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жиліпкина [та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатсєвої, В. Л. Яроцького. — К. : Юршкюм Інтер, 2004.
4. Мазур О. С. Цивільне право України : навч. посіб. / О. С. Мазур. — К. : Центр навч. л-ри, 2006.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юрид. думка, 2007.
6. Піцєвич А. Особливості реорганізації юридичних осіб і суб'єктів господарювання в Україні [Електронний ресурс] / Артур Піцєвич, В'ячеслав Лебедев // Юридична газета. — 2006. — 9 листоп., № 21 (81). — Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/article/651>.

Анотація

Кобзар А. В. Реорганізація і реструктуризація: цивільно-правова інтерпретація. — Стаття.

У статті розглядається проблема вживання терміна «реорганізація» у юридичній лінгвістиці та його цивільно-правової інтерпретації з метою з'ясування його семантики у співвідношенні з терміном «реструктуризація».

Ключові слова: реорганізація, реструктуризація, інтерпретація.

Summary

Kobzar A. V. Reorganization and Restructuring: Civil-Legal Interpretation. — Article.

In the article the problem of the usage of term «reorganization» in legal linguistics and its civil-legal interpretation is considered, in purpose to find out its semantic in correlation with a term «restructuring».

Keywords: reorganization, restructuring, interpretation.